

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ:

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ — ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1933

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Χ.Α. της Κ.ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΑΙ

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Ἐκανα τὴ γνωριμία τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ ἐδῶ καὶ τριανταδύο χρόνια: Ὁ Γ. Βῶκος, διευθυντὴς τοῦ ἑτοιμοθάνατου, τότε, «Περιοδικοῦ μας», μ' ἔστειλε νὰ πάρω τὴ γνώμη τοῦ ποιητοῦ γιὰ μιὰ «ἔρευνα». Ὁ Δελμουῆζος εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μ' ὀδηγήσῃ στὴ Γενική Γραμματεία τοῦ Πανεπιστημίου καὶ νὰ μὲ παρουσιάσῃ στὸ Διδασκαλεῖο. Ἡ φυσικὴ δειλία ἐνὸς νέου 17 χρόνων, ἡ εὐεξήγητη ταραχὴ, ἔγινε χαρὰ. Τόσο σγκαταβατικὸς ἦταν αὐτὸς ὁ βραχύσωμος καὶ λιγνὸς σαραντιέρης, μὲ τὰ μαῦρα μεγάλα μίτια, τὰ δασύτατα σκοτεινὰ φρύδια ποὺ ἀνέβαιναν καὶ κατέβαιναν νευρικά, τὰ σχεδὸν αἰσθησιακὰ χεῖλη, τὸ μικρὸ μούσι, τὴν ἀργὴ καὶ σὰ δύσκολη ὁμιλία. Νόμιζες πὼς ἀγωνιοῦσε γιὰ τὴν ἔκφρασι — πάλευε γιὰ τὴν κυριολεξία.

Ἦταν τότε ἀνάμεσα στοὺς νέους ἀσυζήτητη ἡ δόξα τοῦ Παλαμᾶ, ἀδιαφιλονίκητου ἀρχηγοῦ, μεγάλου λυρικοῦ, γλωσσοπλάστη, κριτικοῦ. Ἡ ἐπίθεσις τοῦ Καμπύση στὸ «Περιοδικό μας» μὲ τὸν κριτικὸ λίβελλο «Ὁ ψυχαρισμὸς καὶ ἡ ζωὴ» μᾶς παραξένεψε. Βέβαια εἶχα κ' ἐγὼ τὶς ἐπιφυλίξεις μου γιὰ κάποιες αἰσθητικὲς ἐκτιμήσεις τοῦ Παλαμᾶ — δὲ μπορούσα νὰ χαρῶ τὰ μυθιστορήματα τοῦ Ψυχάρη καὶ δὲ μπορούσα νὰ συχωρέσω κάποιες κριτικὲς ἐπιεικειες. Ἀλλὰ ὁ θαυμασμὸς ἔβαζε στὸ δεύτερο πλάνο τὶς ἐπιφυλίξεις. Οἱ «Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι», ὁ «Γάφος» καὶ τὰ ποιήματά του στὸ περιοδικὸ τοῦ Βῶκου μού εἶχαν δώσει τὶς πρώτες λυρικὲς συγκινήσεις. Τὰ ἄρθρα του μὲ εἶχαν παρακινήσει νὰ ξαναδιαβάσω τὸ Σολωμό, νὰ διαβάσω τὸν Κάλβο, νὰ προσέξω τὸν Καρκαβίτσα καὶ ὅλη τὴ δημοτικὴ λογοτεχνία. Κάθε δημοσίευμα τοῦ Παλαμᾶ ἦταν γιὰ μένα γεγονός — μ' ἔκανε νὰ σκεφτῶ.

Στὸ γυμνάσιο τοῦ Πειραιῶς, ὁ καθηγητὴς Β. Ν., ἕνας λαμπρὸς ἑλληνιστής, καθὼς μᾶς ἐρμήνευε τὸν «Κατ' Ἐρατοσθένους» λόγο τοῦ Λυσία, κήρυξε τὴν πεποίθησί του, πὼς μιὰ μέρα θὰ γυρίζαμε στὴ γλῶσσα τοῦ μεγάλου ρήτορα: «Ἄν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Πλάτωνος δὲν φθάσωμεν, θὰ φθάσωμεν ὁμῶς ἀσφαλῶς εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Λυσίου». Στὰ Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα τῶν σχολείων εἶχα ἀνακάλυψαι τὸ Ραγκαβῆ καὶ τὸ Δ. Παπαρηγόπουλο. Οἱ πρώτοι μου ὀχιῶ ἀθλιοὶ στίχοι ἦταν στὴν καθαρεύουσα! Ὁ Παλαμᾶς, πολὺ πρὶν ἀπὸ τούτη τὴ συνάντησι, μὲ τὰ γραψίματά του μὲ εἶχε βοηθήσει νὰ λυτρωθῶ ἀπὸ τὶς μεγάλες γλωσσικὲς καὶ φιλολογικὲς προλήψεις. Ὁ Παλαμᾶς λύτρωσε τὴ γενεά μας ἀπὸ τὸ φτηνὸ ἰδανικὸ τῆς καθαρολογίας, ἀκριβῶς ὅπως καὶ τὴ δικὴ του γενεά. Ἀπὸ τὰ 1885 καὶ δῶθε ἦταν ὁ γενναῖος πρωτοπόρος τῆς λογοτεχνίας μας. Πρωτοπόρος ἦταν καὶ στὰ 1901 — ὅταν ἔκαμα τὴν προσωπικὴ γνωριμία του.

... Οἱ λογοτεχνικὲς ἐσπερίδες στὸ σπίτι τοῦ Παλαμᾶ — ὁδὸς Ἀσκληπιοῦ 3 — στὸ ἴδιο σπίτι ποὺ μένει καὶ τώρα ὁ «ἀσάλευτος» ποιητὴς, δὲν ἦταν ζωηρὲς τότε. Οἱ φίλοι τῆς «Σχολῆς», οἱ συνεργάτες τῆς βραχύβιας «Τέχνης» εἶχαν σκορπίσει. Ὁ Βασιλικὸς (Κ. Χατζόπουλος) εἶχε πάει στὴ Γερμανία. Ὁ Καμπύσης, φθισικὸς, ἀργοπάλευε μὲ τὸ θάνατο. Ὁ Μαλακάσης ἦταν δυσανεστήμενος. Ὁ Γρουπάρης, καθηγητὴς σὲ κάποια ἐπαρχία. Ὁ Ἐπισκόπουλος, ἑτοιμὸς γιὰ μετανάστευσι. Ὁ Ξενόπουλος, ἀπασχολημένος πάντοτε, δὲ σύχναζε στοῦ Παλαμᾶ. Ὁ Νιοβάνας ἐμψύχωνε τὴ λογοτεχνικὴ παρέα τοῦ Πειραιῶς στὴν πλατεία τῆς Ἀλεξάνδρας ἢ στὸ σπίτι του. Στοῦ Παλαμᾶ ἀνταμώναμε κάπου-κάπου τὸν Καρ-

καβίτσα καὶ τὸ Βλαχογιάννη, τὸ Ζ. Παπαντωνίου, τὸ Σικελιανό, ὠραῖο καὶ μεγαλοπρεπῶς αὐτάρεσκο, τὸ Σκίπη, τὸ Δελμούζο, τὸ Ρήγα Γκόλφη. Μὰ τίς πὶο πολλὲς φορὲς ἢ συγκέντρωσις περιοριζόταν στοὺς δυὸ τελευταίους καὶ σ' ἐμένα. Ὁ Παλαμᾶς καθόταν πάντα στὸ τραπέζι τοῦ γραφείου του ἀνάμεσ' ἀπὸ στοῖβες βιβλίων γαλλικῶν καὶ ἑλληνικῶν. Μιὰ λάμπα πετρελαίου ἔχυνε ἡμερο φῶς. Στὸ τραπέζι μερικὲς φωτογραφίαι — ὁ Ψυχάρης, ὁ Μαρκοῦς — ἡ γνωστὴ προσωπογραφία τοῦ Σολωμοῦ — ἡ φωτογραφία τοῦ πολυθρήνητου Ἀλκη ποῦ εἶχε ἐμπνεύσει στὸν Παλαμᾶ-πατέρα τὰ λαμπρὰ μοιρολόγια τοῦ «Γάρου».

Τοῦ διαβάσαμε τοὺς στίχους μας καὶ ὁ Παλαμᾶς ἔβρισκε πάντοτε λόγια ἐνθαρρυντικά. Μᾶς διάβαζε κι αὐτὸς κάθε τόσο τὰ καινούργια του ποιήματα μὲ τὴ μυσταγωγικὴ ἀπαγγελία του — ἀπαγγελία μὲ συχνὲς παύσεις. Τὰ φρούδια του ὑψώνονταν ἢ χαμήλωναν καθὼς ἀνέβαινε ἢ κατέβαινε ἢ φωνή, οἱ πὶο πεζὲς λέξεις ἔπερναν κάποια ὑποβλητικὸτητα καθὼς τίς πρόφερε μία-μία, — κάποια μαγεία: Ἀπαγγελία προσωπικὴ, παλαμική, ιδιότυπη, ἱερατικὴ.

Μιλούσαμε ἔπειτα γιὰ ξένους καὶ δικούς μας ποιητὰς, — μᾶς μιλοῦσε γιὰ τοὺς ποιητὰς τῆς προτιμήσεώς του. Ἐκείνες τίς ἡμέρες εἶχε ἀνακαλύψει τὸν Ἐμμανουὴλ Σινιορὲ τῆς Souffrance des eaux, ἕναν ἐγωλάτρη *raïen* ποῦ εἶχε πεθάνει νεώτατος... Μᾶς μιλοῦσε γιὰ τὸν Henri de Regnier, τὸ Wielé Griffin:

*Et la violette, double, double
doublera... (;)*

γιὰ τὸ Βεράρεν — γιὰ τοὺς συμβολιστὰς, τοὺς παρνασσικούς καὶ τοὺς ρωμαντικούς, γιὰ τὸ Λεκόντ Ντελίλ, τὸ Σουλλὺ Προυτὼμ — καὶ πὶο συχνὰ γιὰ τὸν Οὐγκώ — γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ φιλοσόφου Ρενουζιὲ περὶ τοῦ Οὐγκώ. Ὁ θαυμασμὸς τοῦ Παλαμᾶ γιὰ τὴ *Légende des Siècles* ἦταν μεγάλος. Ἰδίως τὸν ἐνθουσίαζε ὁ «Σάτυρος»: Ποίημα ὑψηλὸ — μᾶς ἔλεγε. Καὶ τόνιζε τὴ λέξι «ὑψηλό». Εἶχε βέβαια καὶ κηλίδες ὁ Οὐγκικός ἥλιος, εἶχε καὶ στίχους σὰν αὐτόν:

*«Θὰ πιάσω τὸν κομήτη ἀπ τὰ
μαλλιά καὶ θὰ μουγκρίσω...»*

Ἀλλὰ ἦταν ὅλη ἡ ποίησις. Ἐκανε τὸν Παλαμᾶ ν' ἀγαναχτῆ ὁ μέσῳ Νίτσε ἀντιουγκισμὸς τῶν ἐδῶ.

Πόσες φορὲς μᾶς μίλησε γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ ποίησι! Θύμωνε ὅταν ἢ φράσις τοῦ Γκαῖτε «αἴσθημα τὸ πᾶν» χρησίμευε ὡς ἀφειρητὴ ἀρνήσεως τῆς διανοητικῆς τέχνης.

— Πέρονουν, ἔλεγε, μὰ φράσι τοῦ Γκαῖτε, τὴν ὁποῖαν πολὺ λίγο δικαιολογεῖ τὸ ἔργο του. Ὁ Γκαῖτε ἦταν διανοητικὸς ποιητῆς. Καὶ διανοητικὸς ποιητῆς ἦταν ὁ Σολωμὸς ποῦ σὲ μιὰ ἐποχὴ αἰσθηματολογίας καὶ παθῶν ἐγκαίτιζε.

Μιὰ φορὰ μᾶς μίλησε γιὰ τὴν Ἀερμαν. Ἀλλοτε γιὰ τὸ Λεοπάρδη: Εἶχε τὴν ἡμέρα ἐκείνη μπροστὰ του μιὰ δίγλωσση ἔκδοσι τῶν *Canti* — κείμενο καὶ Γαλλικὴ μετάφρασι. Ἀλλῆ μέρα διάβαζε τὸν ἐριστικὸ πρόλογο τοῦ Γουριέλ στὴ Γαλλικὴ μετάφρασι τῶν *Opere morali*. Νομίζω πῶς καὶ ὁ Λεοπάρδης ἦταν ἀπ τοὺς ποιητὰς τῆς προτιμήσεώς του. Ὁ Παλαμᾶς καὶ ὁ Σικελιανός, καὶ πολὺ περισσότερο μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Γαῖν πρὸς τὸν ἐδῶ μεταφραστὴ του Ἀγαθόνικο, μ' ἔκαναν νὰ προσέξω καὶ ν' ἀγαπήσω τὸ Λεοπάρδη. Γιὰ ὀχτὼ χρόνια ὁ Λεοπάρδης εἶχε ἐκτοπίσει ἀπὸ μέσα μου κάθε ποιητῆ. Ἐπειτα κατάλαβα πῶς αὐτὴ ἡ προτίμησις ἀνταποκρινόταν σὲ ὀρισμένη ψυχολογικὴ μου κατάστασι — σὲ βαθύτατες μελαγχολίες ξεκινημένες ἀπὸ αἷτια ὑποκειμενικὰ ποῦ ζητοῦσα νὰ ἐξαντικειμενίσω. Ἀλλὰ στὸ μεταξὺ ἄρχισα ν' ἀγαπῶ τὴν ἀπλότητα, νὰ ἐκτιμῶ τὸ *sens attique de la forme* ποῦ ὁ Σαιντ Μπέβ δὲν ἔβρισκε στὸν Οὐγκώ. Εἶχα γίνει ἕναν καιρό... δεοντολόγος καὶ προτιμοῦσα τὸ «Ἑλληνικὸ» ἀπ τὸ βάρβαρο! Τώρα δέχομαι καὶ τὸ βάρβαρο, ἀγαπῶ τὸν παγανισμὸ καὶ τὸ χριστιανισμὸ στὴν τέχνη, τ' ἀνοιχτὰ καὶ τὰ κλειστὰ μυστικά, τὴν ὑποβλητικὴ καὶ τὴ μεγαλόστομη ποίησι.

... Τὸν Παλαμᾶ ἔβλεπα σπανιότερα — κατόπιν. Καὶ πάντα ἔξω ἀπ τὸ σπίτι του. Τὸν ἀντάμωνα στὴν ὁδὸν Πειραιῶς, ἀγαπημένο του περίπατο, ν' ἀτενίζη πρὸς τὸ θαῦμα τοῦ ἡλιοβασιλέματος — στὸν ἥλιο ποῦ χρύσωνε στὸ βάθος κάποιους ἴστους καραβιῶν... Τὸν ἀντάμωνα στὸ ἀσυνόικιστο τέμα τῆς ὁδοῦ Ἀχαρνῶν, στὸν Κῆπο — σὲ ἀπόμερα καφεενεδάκια κάποιες

βασιλικές ημέρες τοῦ Γενάρη — ἐκείνες τις μέρες ποῦ ξεγελοῦν τις ἀμυγδαλιές. Γιὰ τελευταίη φορά τὸν εἶδα στὴν Ἐκθεσὶ τοῦ Τύπου ποῦ εἶχαμε ὀργανώσει στὴν «Ἐνωσι Συντακτῶν». Ἐνα ποιῆρι σαμπάνιας καὶ μιὰ ἐγκάρδια πρόποσις γιὰ τὸν ποιητὴ ποῦ ἄρχισε τὸ στάδιο του ὡς δημοσιογράφος ἔδωκε μιὰ ἀσυνήθιστη φαιδρότητα στὸ πρόσωπό του: Νομίζω πῶς τοῦ εἶχα χαρίσει μιὰ στιγμαϊὰ εὐτυχία... Εἶχε γίνεαι παιδί. (Μὰ πότε ἔπαψε νὰ εἶναι μεγάλο παιδί;)

Πολλές φορές ἔγραψα γιὰ τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Παλαμά, ἄλλες τόσες φορές μ' ἀπασχόλησε ἡ κριτικὴ του: Ἄλλὰ ποτὲ δὲ μπόρεσα νὰ συμπλέξω καταφάσεις καὶ ἀρνήσεις μου, ἐνθουσιασμοὺς κ' ἐπιφυλάξεις σ' ἓνα σύνολο ἰσοζυγισμένο. Θὰ μπορέσω τώρα, καὶ μάλιστα μὲ τοὺς περιορισμοὺς χρόνου καὶ τόπου ποῦ μοῦ ἐπιβάλλει ἡ Σύνταξις τῆς «Νέας Ἑστίας»;

Ὁ Κωστής Παλαμάς γεννήθηκε στὴν Πάτρα τὸ Γενάρη τοῦ 1859, τὴ χρονιά ποῦ τύπωνε στὴν Κέρκυρα ὁ Πολυλάς τὰ «Ἐδρισκόμενα» τοῦ Σολωμοῦ. Ἐνα χρόνο καὶ κάτι μῆνες ὕστερ' ἀπ τὸ θάνατο τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ὑμνου. Οἱ γονεῖς του ἦσαν ἀπ τὸ Μεσολόγγι, ὅπου, ὀρφανὸς ἀπὸ πατέρα καὶ μητέρα καταστάλαξε ἐκεῖνο τὸν καιρό. . .

«Ἐφτὰ χρόνων παιδάκι συντριμμένη ἡ βάρκα μου. Ὁ θάνατος μᾶς ἄρπαξε μητέρα καὶ πατέρα κ' ἔλειψε τὸ σπίτι. Ἀπὸ

τὸν τόπο ποῦ μᾶς ἦρε τὸ κακὸ μᾶς περάσανε μιὰ νύχτα ναυαγοὺς στὸ γειτονικὸ τὸν τόπο ποῦ μᾶς περιμένανε νὰ μᾶς περιμαζώξουν». Ἔτσι ὁ ποιητὴς βρέθηκε στὴν πατρίδα τῶν γονιῶν του — στὸ σπίτι τοῦ θείου του Δημήτρη Παλαμά, τοῦ καθηγητῆ καὶ θεόπνευστου... ἑρμηνευτῆ τοῦ Ἀγαθάγγελου — μ' ἓνα Γεροστάθη τοῦ Λέοντος Μελά στὰ χέρια.

«Ἀμίλητος κάθισα στὸ τραπεζάκι τῆς σάλας, τὸν ἀνοιξα κι ἄρχισα νὰ διαβάζω... Τὸ διάβασμα τοῦ Γεροστάθη, γράφει, μοῦ εἶχε καταντήσει θεατρικὴ παράστασις, δραματικὴ ἀπόλαυσις. Ξύπναε τὴ φαντασία μου, κεντοῦσε τὴν καρδιά μου. Θυμοῦμαι. Κάθε φορά ποῦ ἔφτανε στὸ θάνατο τοῦ ἥρωα τοῦ βιβλίου μου, κάτι πέθαινε μέσα μου. Ἀπὸ τὸ βιβλίο ἐκεῖνο πρωτοέμαθα νὰ σκέπτομαι, νὰ πιστεύω, ν' ἀγαπῶ. Ἐκεῖνο μοῦ ἀποκάλυψε τὰ πρῶτα ἀκριβῶς νοήματα τῆς πατρίδας, τῆς θρησκείας». Στὸ ἠλιοψημένο Μεσολόγγι, ποῦ τόσο καλὰ ζωγραφίζει στοὺς Καημοὺς τῆς Λιμνοθάλασσας, πέρασε τὰ χρόνια τῆς ἐφηβικῆς τοῦ ἡλικίας. Στὰ 1876 ἦρθε στὴν Ἀθήνα νὰ σπουδάσῃ νομικά. Μὰ γλήγο-

ρα τὰ παράτησε γιὰ τὴν ποίησι: Τὰ ποιήματά του στὴν καθαρεύουσα («Ἐρώτων Ἐπη») ποῦ ἔστειλε σ' ἓνα βουτυναῖο διαγωνισμὸ δὲν ἐπῆραν τὴ δάφνη. . . Μὰ ὁ ποιητὴς δὲν ἔχασε τὸ θάρρος του. Ἡ ἀποτυχία τὸν ἔκανε στοχαστικώτερο.

Τὴ χρονιά ποῦ πέθανε ὁ Βαλαωρίτης

PAZZI

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

(1879), ὁ Ροῖδης «ξανάπερνε στὰ χέρια καὶ ξανάφερε στὴ μέση τὸ σημαντικό ζήτημα, ἀφηγεῖται ὁ Παλαμᾶς Ποιὰ εἶναι ἡ γλῶσσα ποῦ ταιριάζει στὴ νέα Ἑλληνικὴ ποίησι; Μόνο ἡ δημοτικὴ γλῶσσα ἤμπορεῖ νὰ μεταδώσῃ τὴν ὑψηλὴ συγκίνησι καὶ νὰ ζωντανέψῃ τὰ φαντάσματα σὲ πλάσματα τῆς φαντασίας. Μὲ τὴν καθαρῆς ποιήματα δὲν πλάθονται . . . Τέτοια γνώμη τότε καὶ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Ροῖδης ἦτανε κάτι τὸ καινούργιο καὶ ξαφνικὸ κ' ἐπαναστατικὸ καὶ γιὰ τοῦτο γοήτευε καὶ σκανδάλιζε καὶ ταραξε καὶ ἄνοιγε στὴ σκέψι νέους οὐρανούς. Ἀπὸ τὰ νεοελληνικὰ ποιήματα ποῦ διαβάζα, μετρημένα ἔργα φύλαγα βαθύτερα . . . Ἦτανε μιὰ ποίησι καὶ ἦτανε στίχοι κάπως ἀρκετὰ διαφορετικοὶ οἱ στίχοι τοῦ Βικέλα, τὰ τραγούδια γιὰ τὰ παιδιά τοῦ Τανταλίδου, μερικοὶ στίχοι τοῦ Βιζυηνοῦ, κάποια τραγουδάκια τοῦ Ἄϊνε μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Καμπούρογλου, κ' ἐκεῖνα τὰ τρία-τέσσερα μικροποιήματα τοῦ Βαλαωρίτη τὰ ὀλόδροσα καὶ τὰ κυματιστὰ σὰν τὴν Ἀγραμπελη, σὰν τὸ Ρόδο καὶ τὴ Δροσοῦλα, σὰν τὸ Παράλονο. Ὅλα τοῦτα ποῦ ποιοὶ σὲ τελειότερο, ποιοὶ σὲ ταπεινότερο βαθμὸ, στὸ εἶδος του καθένα καθαρὰ ξεχωρίζουν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τὴν καθιερωμένη στιχοχυσία. Δείχνουν τὴν ἀπλὴ καὶ φυσικὴ καὶ σύμμετρη δημοτικὴ στὴ γλῶσσα, ζεστὴ στὴν πνοή. Πιο πολὺ ποιήματα. Μιὰ νότα ποῦ δὲν ἦτανε δυνατὴ, ὅμως ἀγνή κι' ἐγκάρδια, ἀνάμεσα στὴ φαντασμένη στερεότυπη ρητορεία τῶν ἄλλων στιχογυῶν. Καὶ ἄραξε δυνατὰ τὴν ψυχὴ μου ἡ συλλογὴ τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου «Τρυγόνες καὶ Ἐχιδναί». Τὸ βιβλίο καθὼς τὸ δείχνει τ' ὄνομά του ἦτανε σὰν ἓνα καρδιαλὸ φόρεμα, ραμμένο ἐπὶ κομμάτια ἁμοιαστὰ, δυσκολοταίριαστα—ἀπὸ μιὰ μετάφρασι τοῦ Γκαϊτεσιμὰ σὲ μιὰ μετάφρασι ἐνὸς Didier, ἀπὸ τὸν Καλὸ θεὸ τοῦ Μπερανζέ, μὲ στίχους τοῦ Ἄϊνε, παραγιομάτους μὲ «ὄχθας θρυπτούσας» καὶ «χιονώδεις ἑανούς». Ἀπὸ ποιήματα γραμμένα Γαλλικὰ ποῦ προφήτευαν μολονότι παιδιάτικα ἀκόμα τὴ μελλόμενη δόξα τοῦ Μορέας, ἀπὸ δεκαπεντασύλλαβους ἐλεγειακοὺς τῆς πιὸ αὐστηρῆς καθαρολογίας κ' ἀπὸ τραγούδια ποῦ χαρωπὰ σπαρτάριζαν ἀπὸ σάρκας ὄρμη καὶ μοσκοβολοῦσαν σὰν ἀπὸ πεῦκο βουνοῦ. Ὅμως

μέσα στὸ ἀνακάτωμα κάποια κομμάτια ξέβγαιναν ποῦ ἦτανε μιὰ σωστὴ, καθαρὴ, ἀσημένια φωνούλα, καὶ καινούργιο μέσα στὶς παλιότερες καντάδες τῶν Ἀθηναίων ποιητῶν. . . Μπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῇ, συνοψίζει ὁ Παλαμᾶς, πῶς μέσα στὸν ὑλιστικὸ ξαδιάντρο Δεκέμβριο τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου καὶ στὴ μυθοπλαστικὴ δραματικότητα «Νεραΐδι» βρίσκεται ὁ σπόρος ποῦ γέννησε κ' ἔθρεψε τὴ νεοελληνικὴ Μοῦσα. Τὴ Μοῦσα ποῦ περιμαζεύτηκε κ.τ.λ. (1878) μέσα στὸ «Ραμπαγᾶ» καὶ στὸ «Μὴ χάνεσαι» ἀπλώθηκε στὴν «Ἐστία» καὶ σταμάτισε στὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη καὶ στὸν «Ἕγμο τῆς Ἀθηνᾶς». . . Κάτι δροσερό, ἀδέξιο ἀφρόντιστο καὶ διπρόσωπο. Ἀπὸ τὴ μιὰ ὄψι ἓνας νατουραλισμὸς. . . Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄψι ἓνα τραγούδι δημοτικὸ, ποῦ δὲ θὰ ἦτανε ξένη στὸ ἀνθισμὸ τοῦ ἡ Νεοελληνικὴ Μυθολογία, τὸ γνωστότατο βιβλίο τοῦ Ν. Πολίτη. Ὁ φίλος μου (Καμπᾶς) κ' ἐγὼ ἀνοίξαμε τὸ δρόμο· τρίτος ἦρθε ὁ Δροσίνης. . .» Ὁ «ιδιότυπος» νεοελληνικὸς ρωμαντισμὸς, ἡ μίμησις τοῦ Μπαῦρον καὶ τοῦ Μυσσέ, καὶ ἡ μίμησις τῶν ντόπιων μιμητῶν τους πέρνει τέλος. Καὶ μαζί του πεθαίνει ἡ Καθαρεύουσα ὡς γλῶσσα ποιητικὴ: Τὸ τελευταῖο ποίημα τοῦ Παλαμᾶ στὴν καθαρῆς χρονολογεῖται ἀπὸ 1885. «Τὰ Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου», ἡ πρώτη του συλλογὴ (1886) εἶναι γραμμένα πέρα καὶ πέρα στὴ δημοτικὴ—μιὰ δημοτικὴ Βαλαωρίτικη. Ὅπως ἄλλοῦ σημείωσα τ' ἀφηγηματικὰ αὐτὰ πατριωτικὰ ποιήματα, εὐκολοὶ ἐρωτικοὶ στίχοι, ἀπηχῆσεις δημοτικῶν θρύλων ἔχουν τὴ σημασίαν τους ὡς ἀντίδρασις στὸν Πυρρασισμό γλωσσικὸ καὶ ποιητικὸ. Ὁ «Ἕγμος τῆς Ἀθηνᾶς» δείχνει τὸν πιανιστικὸ προσανατολισμὸ ἐνὸς ἀναγνώστη τῶν «Ἀρχαίων Ποιημάτων» τοῦ Λεκόντ Ντελίλ: Ἡ μεγάλη ὁμως λυρικὴ θερμότης λείπει. «Τὰ Μάτια τῆς ψυχῆς μου» ἔχουν πολὺ μεγαλύτερη σημασία. Ὑπάρχουν ἐκεῖ πολλοὶ στίχοι ἀνώτεροι τοῦ μετρίου γιὰ τὴν ποιότητα τῶν θεμάτων καὶ τὴν ἐκτέλεσι—καὶ ὅσο ἂν τὰ θέματα πέρνουν «σχοινοτενῆ» ἀνάπτυξι κάποιε (οἱ Ἰάφοι τοῦ Κεραμεικοῦ, ἡ Ξενειτεμένη) ὁ ἀληθινὸς λυρισμὸς δὲν τοὺς λείπει. Ὁ ποιητὴς ἐμπνέεται ἀπὸ τοὺς κλασικοὺς μύθους, ἀπ-

τ' ἀρχαῖα μνημεῖα, ἀπ τὴν ἐπιστήμη (ὁ θάνατος τῆς Κόρης) ἀπ τὴν Ἱστορία : φαίνεται σὰν ἐπιρροεασμένος ἀπ τοὺς Γάλλους Παρνασσικούς, ζηλωτῆς τοῦ Σουλλὺ Προυντώμ. Στὸν πρόλογο τῆς συλλογῆς φιλοσοφεῖ περὶ ποιήσεως — ἀναπτύσσει ἀριστοκρατικὰς γιὰ τὴν τέχνη θεωρίας — αὐτὲς ποῦ θὰ ἐπιναλάβῃ καὶ ἀργότερα.

«Ὁ ποιητὴς δὲν ἀκολουθεῖ. Προηγείται. Δίδει τὸ σύνθημα. Εἶναι ἡ φλόξ, καθὼς εἶπεν ἕνας, ποῦ ἀνάπτει τὰ ξηρὰ ξύλα... Συμβαίνει ἐνίοτε νὰ εἶναι ὁ λόγος τοῦ Ποιητοῦ φωνὴ βροῦτος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Διατί; Διότι δὲν ἐγεννήθησαν ἐκεῖνοι πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται ὁ λόγος τοῦ θὰ ἔλθουν καὶ αὐτοὶ ἀργὰ ἢ γρήγορα. Δὲν θὰ τὸν ἴδουν τὸν Ποιητὴν, ἀλλὰ θὰ τὸν ἀκούσουν νὰ τοὺς ὁμιλῇ ἀπὸ τὰ βύθη τῶν αἰωνίων στίχων του... Μία ἀπὸ τὰς γελοιοδαστέρας ἐκδηλώσεις τῆς πεζότητος εἶναι τὸ κατηγορητήριον ποῦ συχνὰ πυκνὰ καὶ προχειρότατ' ἀπαγγέλλεται κατὰ τοῦ ποιητοῦ ὡς δῆθεν σκοτεινοῦ. Ἡ σκοτεινότης αὐτῆ δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ κάποτε, ἀλλ' εἶναι σχετικὴ καὶ σκεπάζει ὄχι τοὺς στίχους τοῦ Ποιητοῦ, ἀλλὰ τὰ πνεύματα τῶν ἀναγνωστῶν του... Ἡ ποίησις εἶναι κυρίως ἢ συμβολικὴ, ἢτοι ἢ συνθετικὴ, μετ' ἄλλους λόγους ἢ κεκαλυμμένη καὶ ὄχι πάντοτε εὐκολονόητος ἔκφρασις τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου... Ὅσον βαθύτερον αἰσθάνεται ὁ ποιητὴς τόσον βαθύτερον σκέπτεται».

Τὸ κοινὸν—τὸ πολὺ κοινὸν εἶναι ὁ ἐχθρὸς. Γιατί τὸ κοινὸν εἶναι «διεφθαρμένον ἀπὸ τὰ σχολεῖα καὶ τὰς ἐφημερίδας»—εἶναι συνηθισμένο στὴν ἄμουση, Ἀττικίζουσα ὁμῶς, προχειρολογία, στὸ συνθηματικὸ αἰσθηματισμό.

...Μὲ τοὺς «Ἰάμβους καὶ Ἀναπαίστους» καὶ μετ' ὃν «Τάφος» ὁ Παλαμᾶς παίρνει τὴν πραγματικὴν του θέσιν στὴν Ἀθηναϊκὴν ποίησιν ἐδῶ καὶ 35-40 χρόνια.

Οἱ Ἰάμβοι καὶ Ἀνάπαιστοι—αὐτὸ τὸ βιβλιαράκι μετ' ὃς παράξενους καὶ σὰν πρωτολάλητους στίχους, μ' ἔκαμε ν' ἀγαπήσω τὴν ποίησιν τοῦ Παλαμᾶ. Ἦταν κἄτι καινούργιο γιὰ μένα. Μαθητῆς ἀκόμη τοὺς εἶχα ἀποστηθίσαι—εὕρισκα ζωηρὴ εὐχαρίστησιν ν' ἀπαγγέλλω «κατὰ μόνας» αὐτοὺς τοὺς στίχους, ἄλλοτε θρηισβευτικούς καὶ κομπαστικούς, ἄλλοτε ἤρεμους καὶ σὰν

ἀποσταλαγμένους ἀπὸ τὴν πεῖρα τῆς ζωῆς, γνωμικούς τῶρα, ἀνακλητικούς μεσαιωνικῶν θρύλων κ' ἐρωτικούς ἀκόμη—ὄχι ὁμῶς στὸν τόνο τῆς ἐξομολογήσεως, ἀλλὰ στὸν τόνο τοῦ Ὑμνου :

Σ' ἀγαπῶ σὰ λεβέντικο
τραγοῦδι τῆς Ἡπείρου. . .
Ἐσὺ ποτὲ δὲ μέθησες
ἀπ τὸ κρασί τοῦ ὄνειρου. . .

Πόσα πικρὰ παράπονα γιὰ τὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰδιαιτέρως γιὰ τὴ μοῖρα τοῦ ποιητοῦ, πόσες πεσσιμιστικὰς ἀναφωνήσεις :

Μιὰ νεράιδα μ' ἐγέννησεν
ἀπὸ θνητὸ πατέρα,
ὦ μοῖρα καὶ ὦ παράδαρμα
στὸν κόσμον ἐδῶ πέρα!

Οἱ ξωτικές, οἱ ἀνάερες
στὴν ὄψιν τῆς σαρκός μου
μὲ κοιτάζουν παράξενα
καὶ φεύγουν ἀπ' ἐμπρὸς μου!

Στοιχεῖο μὲ λένε οἱ ἄνθρωποι
καὶ μακραίνουν μὲ τρόμο,
καὶ ξένος πάντα βρίσκομαι
στῆς ἐρημιᾶς τὸ δρόμο.

Νομίζω πῶς στοὺς «Ἰάμβους καὶ Ἀναπαίστους» βρίσκεται ὁ σπόρος ὅλης τῆς ἔπειτα Παλαμικῆς βλαστήσεως. «Γιὰ μένα, ἔγραψε ὁ Μορέας, εἶν' ἕνα ἀριστούργημα ποῦ ἀνταμώνει τὸ παθητικὸ καὶ τὸ συνηθισμένο : Ἡ τέχνη τοῦ ποιητοῦ ἐδῶ ξέρει τί θέλει, εἶναι ἀκριβόλογη, γεμάτη χάρι».

Ὁ «Τάφος» εἶν' ἕνα πολύπτυχο ἔλεγειο γιὰ τὸ χαμένο ἀγῶρι τοῦ ποιητοῦ, ἕνας θρηῆνος χαροκαμένου πατέρα—θρηῆνος σπαραχτικὸς ποῦ ἀνεβαίνει ἀπ τὸ δημοτικὸ μοιρολόϊ καὶ τὸν αὐτοσχεδιασμὸ ἴσαμε τὸ φιλοσοφικὸ ρεμβασμὸ—ὅλη τὴ σκάλα τοῦ πόνου :

Καὶ μοῦ φάνταξες ἐσὺ
κριτῆς μαζὶ καὶ θῦμα,
κ' ἤμουν ὁ ἔνοχος ἐγὼ
μὲ τὸ μεγάλο κρῖμα.

Ἀπὸ τὸ μακάριο
μηδὲν ἐγὼ στὸ κῦμα
σ' ἔφερα, ἐγὼ σ' ἔπνιξα. . .
ὦ τὸ μεγάλο κρῖμα!

Καὶ ἀκόμη : «Ἐκοψες τὸ μάρομαρο—γιὰ τ' ἀκριβὸ ἀγαλμὰ σου—ἀπὸ τὴν ἀπάρθε-

νη—κορφή τῆς ὠμορφιάς σου. — Κι ἄρχι-
 σες καὶ τῶπλαθες—ὅπως μὴ μᾶνα ξέρει—
 μ' ὅλη τὴ λαχτάρα σου — σμίλη καὶ νοῦ
 καὶ χέρι.— Κ' ἦταν σὰν ξανάρχισμα — ἡ-
 λιογυρμένης νιότης — Κ' ἔλεγα : Νὰ ὁ ἔρω-
 τας—μὲ τὸ χαμόγελό της! — "Ὁμως ὄσο ξά-
 νοιγε — τ' ὀλάγρουπνό σου μάτι — τ' ἄγαλ-
 μα ποῦ χάραζεν — ἀπ τὸ θαμπὸ κομμάτι
 — Τόσο τὸ γλυκόσφιγγες — σὰ νάθελες νὰ
 χτίσης — μὲ τ' ἀγκάλιασμα νὰ — καὶ μέσα
 νὰ τὸ στήσης. — "Α! καὶ σὰ νὰ τὸ λυώσε —
 τὸ σφιχταγκάλιασμά σου — Πάει . . . ἀφρὸς
 τὸ μάρμαρο — Κι ὄνειρο τ' ἄγαλμά σου. . . »

Κάπου προβάλλει θαμπὰ μὴ παρηγο-
 ριά : Εἶναι αἰώνια ἐπ' ἀνόδοσ τῆς ζωῆς :
 'Απὸ τοῦ Θεοῦ.

τοῦ σκοτωμένου τὸ αἷμα
 μέσ' τὸ χάος ὑψώθηκεν
 ἀέρινο ἓνα ἕμα.

Κι ἀπὸ τ' ἄστρα τὰ σβυστά
 μέσ' στὰ αἰθέρια βάθη
 πάλι ἀνάβει τὴ ζωὴ
 καινούργιους κόσμους πλάθει.

Στὰ χρόνια ποῦ πρωτογνώρισα τὸν ποιη-
 τὴ δὲν ἔγραφε κανεὶς τ' ὄνομα Παλαμᾶς
 χωρὶς τὸν ἐπεξηγηματικὸ προσδιορισμὸ : 'Ὁ
 ποιητὴς τοῦ «Γάφου».

'Ἡ «'Ασιάλευτη Ζωὴ» τυπώθηκε στὰ
 1904. 'Αριθμεῖ ὡς τὴν τρεῖς ἐκδόσεις.
 Πιστεύω, ἐν τούτοις, πῶς θ' ἀριθμῆση
 πολλὲς ἀκόμη. 'Ενόσω δὲν ἔχουμε μὴ Πα-
 λαμικὴ ἀνθολογία — ἐκλεκτὲς σελίδες τοῦ
 Παλαμᾶ — ἡ «'Ασιάλευτη Ζωὴ» θὰ τὴν
 ἀναπληρώνη. Εἶναι τὸ πιὸ ἀντιπροσωπευ-
 τικὸ βιβλίον τοῦ διδασκάλου, περιέχει ἄλλως
 τε στίχους ἀπ τὴν παραγωγή μιᾶς περιόδου
 δεκαετίας καὶ τὰ ἐξαίσιμα σονέτα τῶν
 «Πατρίδων» εἶναι χρονολογημένα ἀπ τὰ
 1895.

'Ὁ ποιητὴς δοξολογεῖ τὶς «Πατρίδες»
 του μία-μία. Τὴν Πάτρα ὅπου εἶδε τὸ
 φῶς. Τὸ Μεσολόγγι ὅπου πέρασε θλιμμέ-
 να τὰ παιδιὰτικά του χρόνια—τὴν 'Αθήνα
 ὅπου ἔζησε τὴν «ἀσάλευτη ζωὴ» του, γεύ-
 τηκε τὶς χαρὲς, τοὺς πόνους καὶ τὴν ἀνία
 της, τὴν Κέρκυρα ὅπου ξεκινάει ἡ νέα ποιη-
 τικὴ παράδοσις, τὴν 'Αλεξάνδρεια σταυρο-
 δρόμῳ τῶν πολιτισμῶν, τὸ "Ἄγιον "Ὄρος
 ζωντανὴ κιβωτὸ τῆς Βυζαντινῆς λατρείας
 —τὴ Ρούμελη, τὸ Μοριά καὶ τὰ σμαραγ-

δονήσια—τὴν Πατρίδα τῆς Μεγάλῃς 'Ιδέας
 —τὴ Γῆ πατρίδα τῶν πατρίδων :

«Σὰν τῶν Φαιάκων τὸ καράβι ἢ φαντα-
 σία—χωρὶς νὰ τὴ βοηθᾶν πανιὰ καὶ λα-
 μνοκόποι—κνύλει' κ' εἶναι στὰ βάθη τῆς
 ψυχῆς μου τόποι—Πανάρχαιοι κι ἀσάλευ-
 τοι σὰν τὴν 'Ἀσία,—Πεντάγνωμοι κι ἀπό-
 κοιτοι σὰν τὴν Εὐρώπη — σὰ Μαύρη γῆ
 'Αφρικὴ μὲ σφίγγ' ἢ ἀπελπισία— κρατῶ
 μιὰν ἄγρια μέσα μου πολυνησία—καὶ πάντα
 ἓνα Κολόμβο πέρνω τὸ κατόπι. — Καὶ τὰ
 τεράστια τῆς ζωῆς καὶ τὰ λιοπύρια — τῶν
 τροπικῶν τὰ γνώρισα καὶ μὲ τῶν πόλων—
 τυλίχτηκα τὰ σάβανα καὶ χίλια μύρια—τα-
 ξίδια ἐμπρὸς μου ξάνοιξαν τὸν κόσμον ὅλο,
 —Καὶ τ' εἶμαι ; Χόρτο ριζωμένο σ' ἓνα
 σβῶλο—ἀπάνου, ποῦ ξεφεύγει κι ἀπ τὰ
 κλαδευτήρια».

Τὸ μεγάλο παρελθὸν ποῦ πλαταίνει τοὺς
 ὀρίζοντες τῆς ζωῆς καὶ τῆς μνήμης,— τὸ
 Σύμπαν ὅπου ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ

«... σὰν τὸ πολικὸ τ' ἀστέρι—ἀσάλευ-
 τη, ὅμως λαχταρίζοντας προσμένει—Δὲν
 ξέρει ἀπὸ ποῦ ἔρχεται ποῦ πάει δὲν ξέρει»,

Καὶ οἱ «Πατρίδες» ἐπισφραγίζονται μὲ
 τὸν πένθιμο αὐτὸν ἐπίλογο.—καταποντισμὸ
 τῆς προσωπικότητος στὴν ἀπρόσωπη θά-
 λασσα τοῦ εἶναι.

«Πατρίδες! 'Αέρας, γῆ, νερό, φωτιά! Στοιχεῖα
 ἀγάλαστα, καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος τῶν πλασμάτων
 σὰ θὰ περάσω στὴ γαλήνη τῶν μνημάτων,
 θὰ σὰς ξανάβρω, πρώτη καὶ στερνὴ εὐτυχία.

»'Αέρας μέσα μου ὁ λαὸς τῶν ὀνειράτων
 στὸν ἀέρα θὰ πάη' θὰ πάη στὴν αἰώνια
 φωτιά, φωτιά κι ὁ λογισμὸς μου, τὴ μανία
 τῶν παθῶν μου θὰ πάη' ἢ λύσσα τῶν κυμάτων.

»Τὸ χωματόπλαστο κορμὶ χῶμα καὶ κείνο,
 —'Αέρας, γῆ, νερό, φωτιά θὰ ξαναγίνω —
 κι ἀπ τῶν ὀνειρῶν τὸν ἀέρα κι ἀπ τὴν πύρα.

»Τοῦ λογιμοῦ, κι ἀπὸ τὴ σάρκα τὴ λυωμένη
 κι ἀπ τῶν παθῶν τὴ θάλασσα πάντα θὰ βγαίνη
 "Ἰχου πνοὴ παράπονο σὰν ἀπὸ λύρα».

Γιὰ τὸν πεσσιμιστὴ ποιητὴ μένει μὴ
 παρηγοριὰ στὸ βάθος : 'Ἡ αἰωνιότης τοῦ
 τραγουδιοῦ του.

... Μὲ τοὺς δεκαπεντισύλλαβους τοῦ
 «Γυρισμοῦ» (1897) ποῦ ἀποτελοῦν μέρος τῆς
 «'Ασιάλευτης Ζωῆς» ὁ ποιητὴς ξαναγυρίζει
 στὶς ἀναμνήσεις του τὶς μεσολογγίτικες —

ζωγραφίζει τὸ γυμνὸ θαλασσόβρεχτο τοπίο μὲ τὰ εἰδύλλια καὶ τὰ πένθη του: Εἰδύλλια καὶ πένθη θαλασσινῆς καὶ στεριανῆς ζωγραφίης καὶ ἀνθρωπογραφίης ἔχουν μιὰ ἐπίσημη καὶ σὰν κατανυκτικὴ εὐγλωττία — ὅπως λ.χ. ὁ «Νεκρὸς» ποῦ τόσο πρόσεξε ὁ κ. Ρουσσέλ καὶ ποῦ εἶναι τὸ ὑποβλητικώτερο ποίημα τῆς σειρᾶς.

Σ' ἓνα γράμμα του πρὸς τὸ Γάλλο Ἑλληνοιστὴ, χρονολογημένο ἀπὸ τὸ Φλεβάρη τοῦ 1922 ὁ ποιητὴς ἔγραψε:

«Ὁ Νεκρὸς τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς» φαίνεται πῶς ἔχει κἀτι τὸ ξεχωριστό. Θυμοῦμαι (πέρασαν ἀπὸ τότε χρόνια) μιὰ βραδιά στὸ γραφεῖο μου, ἓνας νέος Γάλλος ποιητὴς μ' ἓναν ἄλλο φίλο, εἶχαν ἔρθει νὰ μὲ ἰδοῦν. Εἶχε κάμει καὶ στοὺς δύο, ἀπὸ ἰδιαίτερο διάβημα ἐξαιρετικὴ ἐντύπωση τὸ τραγούδι ἐκεῖνο. Ἐκεῖνοι μὲ ἔκαμαν κ' ἐμὲ νὰ τὸ προσέξω. Εἶναι γραμμένο στὰ 1897... Ὅλα τὰ ποιήματα τοῦ «Γυρισμοῦ» εἶναι γραμμένα στὸν καιρὸ τοῦ πρώτου μας ἀτυχου πολέμου μὲ τοὺς Τούρκους, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸν ἔμμετρο πρόλογο, σὰ νὰ ἤθελε νὰ καταφύγῃ ὁ ποιητὴς στὰ περασμένα του, γιὰ κάποια ἀνάπαυσι, φεύγοντας τὰ τωρινὰ ποῦ ἦ θὰ τὸν συντάραιεν θλιβερὰ ἢ θὰ τὸν ἀφήκαν ἀσυγκίνητο. Εἶναι καὶ ὁ «Νεκρὸς», σὰν ὅλα σχεδὸν τοῦ «Γυρισμοῦ» *réminiscence* ἐνὸς καιροῦ ποῦ ζοῦσα παιδί ἀκόμη κ.τ.λ. στὴν ἐπιρροία μου. Καὶ οἱ ἐνθύμησες αὐτὲς ξαναπαρασταίνονται ἐξιδανικευμένες καὶ κάπως ἀποσκεπαστές. Οἱ στίχοι μου αὐτοὶ εἶναι περισσότερο *suggestifs* παρὰ *expressifs*..

»Ὁ «Νεκρὸς» μου λοιπὸν αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ παραστήσῃ τὸ πένθος ποῦ εἶχε σκορπίσει στὸ σπίτι τὸ συγγενικό, ποῦ ὄρφανὸ παιδί ζοῦσα τότε, ὁ θάνατος ἐνὸς νέου, τοῦ παιδιοῦ τῆς οἰκογένειας ποῦ εἶχε πεθάνει μέλος εἴκοσι χρονῶ, πρῶτος μου ξάδερφος. Δὲν τὸν εἶχα γνωρίσει γιὰτὶ ἐπῆγα κ' ἐμεινα στὸ σπίτι ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατό του. Τὸ σπίτι μαυροφοροῦσε ἢ θεῖά μου τὸν ἔκλαιγε καθὼς καὶ τὰ κορίτσια τῆς, οἱ ξαδερφάδες μου, ἀλλὰ σιγαλὰ πάντα καὶ σιγομιλῶντας γιὰ κείνον ἀνάφερναν καὶ κάποιον ἔρωτά του σὲ μιὰ κοπέλα ποῦ μποροῦσε νὰ στάθῃκε αὐτὴ ἀφορμῇ, ποιὸς ξέρει, τοῦ χαμοῦ του. Δὲν ἀνάφεραν ποτὲ τ' ὄνομά του καὶ περισσότε-

ρο ἀκόμη, μήτε καὶ τὰ ὀνόματα ἄλλων ἀνθρώπων γνώριμων, συγγενῶν, ξένων ποῦ ἔτυχε νὰ εἶχαν τὸ ἴδιο ὄνομα μὲ τὸν πεθαιμένο. Ἡ θεῖά μου μ' ἔβριζε συχνὰ καὶ τῆς διαίβαζα — ἤμουν παιδάκι μόλις δέκα χρονῶ — ἓνα ποίημα τοῦ Ζαλοκώστα «Ὁ Ποιητὴς», κι ὅταν ἔφτανε στὴ στροφή ποῦ λέει «Χαρὰ σὲ κείνη τὴν καρδιά ποῦ δὲν τὴ δέρονουν πόνοι», ἀναστέναζε καὶ δάκρυζε πάντα. Δὲν ἀνάφερε κι αὐτὴ ποτὲ τ' ὄνομά του. Ὄνομαζε μόνο τὸ πεθαιμένο τῆς παιδί: «Τὸ προσωρινὸ καὶ τὸ ἀδιαφόρητο», χωρὶς τίποτε ἄλλο. Δηλαδή τὸ παιδί ποῦ ἦρθε στὸν κόσμον καὶ στάθῃκε προσωρινὰ κ' ἔφυγε χωρὶς κανένα διάφορο, κανένα κέρδος ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ὁ μεγαλύτερος ἀδερφός του, ποιητὴς, ἔγραψε στίχους κι αὐτός, ὅπου τὸν ἀποκαλοῦσε «ἄρατο νέο καὶ ξανθό». Οἱ ἀδερφάδες του μιλοῦσαν γιὰ τὴν ὡμορφιά του, καὶ κάθε χρόνον ποῦ ἐρχόταν ἢ γιορτὴ του ἢ ὀνομαστικὴ — ἦταν ἢ Μεγάλῃ γιορτὴ τοῦ Δεκαπενταγούστου — ἢ Κοίμησι τῆς Παναγίας, Πάινον τὸν ἔλεγαν — κλειούσανε πόρτες καὶ παρὰθυρα μὲ τὰ φύλλα τους τὰ ξύλινα ὅλα σκοτεινὰ τότε καὶ ἤσυχον στὸ κατάκλειστο σπίτι ποῦ ἦταν βέβαια σὰ μνημα τὴν ἡμέρα ἐκεῖνη. Ἡ ἐντύπωση αὐτὴ τῆς παιδικῆς μου φαντασίας, ποῦ ποτὲ δὲ σβύστηκε, ἔγινε τὸ ποίημα τοῦ «Γυρισμοῦ» ὁ «Νεκρὸς».

Ἐβαλα ἐδῶ τὸ γράμμα τοῦ Παλαμᾶ τὸ δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν κ. Ρουσσέλ, γιὰτὶ νομίζω πῶς μᾶς διαφωτίζει, ὄχι μόνο σχετικῶς μὲ τὸ «Νεκρὸ» ἀλλὰ καὶ γενικώτερα ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπεξεργασία τῶν προσωπικῶν του ἀναμνήσεων ποῦ κάνει ὁ ποιητὴς ὅταν δὲν πέρνει τὰ θέματά του ἀπ' τὴν ἱστορία, τὴ φιλοσοφία, τὴν ἐπιστήμη:

«Μέσα ἐδῶ τὴν ψυχὴ κάποιου νεκροῦ ἀναπνέω — ποῦ εἶν' ὁ νεκρὸς ξανθὸς ἀγένειο παλληκάρι — καὶ φέγγος νέο ξανθὸ σαλεύει καὶ στὸ σπίτι — φεύγουν ἡμέρες καὶ στιγμὲς καιροὶ καὶ χρόνια...»

«Ἀλλὰ καὶ πῶς τὸν ἀγαπάει, πῶς τότε θέλει — τὸν πεθαιμένο, τὸ ξανθὸ τὸ παλληκάρι — τὸ δικό του νεκρὸ τὸ νεκρόχαρο σπίτι! — Καὶ πλανεύοντας πάντα γιὰ νὰ τὸν κρατήσῃ — πάντα μέσα ἀμετάνοιωτο τὸν ἀκριβό του — μπόρεσε κι ἄλλαξε, ἔγινε ἀπόσπῃτι μνημα!».

Ἐπάρχει ἓνας λυρικός θησαυρὸς στὴν «Ἀσάλευτη Ζωὴ» — ὅπως θὰ ἰδοῦμε.

(Τὸ τέλος στὸ ἐρχόμενο)

ΑΡΙΣΤΟΣ ΚΑΜΠΑΝΗΣ